

COMENTARIS DE DOCUMENTS

La perenne actualitat de Blaise Pascal

Comentari a *Sublimitas et miseria hominis*

Ignasi Fuster Camp¹

El Papa Francesc ens ha sorprès amb la publicació d'una carta apostòlica dedicada al pensador Blaise Pascal, amb motiu dels quatre-cents anys del seu naixement, un 19 de juny de 1623, a Clermont (França). Pascal és un pensador atípic i substanciós, que se situa a cavall entre la tradició clàssica –de la qual beu amb abundància– i la modernitat científica i filosòfica –marcada pel gir copernicà de l'antropocentrisme–.

La modernitat es despertava amb el somni de conèixer més profundament el misteri de l'Home, la gran creatura de Déu, i alhora amb un sentit pragmàtic fent el possible, amb l'auxili de les ciències empíriques, per tal de millorar les condicions de vida de l'habitant humà. Pascal, als inicis de la modernitat, és un pensador marcat per la passió per les ciències experimentals i alhora per l'atractiu del misteri de l'home. Pascal és també una biografia marcada per l'experiència de la fe, i el seu pensament es mou magistralment entre les veritats de la fe i l'aventura de la raó, mirant sempre d'acostar-les i mostrar la seva harmonia. Ciència experimental, fe divina i raó humana compareixen en el drama de la ploma del pensador francès.

Pere Lluís Font editava l'any 2021 una traducció catalana de l'obra dels *Pensaments*. En la seva introducció a l'obra de Pascal remarcava el caràcter interdisciplinari del seu pensament, que arriba a presentar com a “pensament en arxipèlag”²⁹. Els seus pensaments són illes aparentment aïllades, però unides a través del mar de la veritat amb una interconnexió no sempre fàcil de copsar. Constitueix un desafiament per als lectors de l'obra de Pascal trobar aquells corrents marins de fons que recorren els escrits del científic i humanista francès: la condició miserable de l'ésser humà, la transcendència infinita de la seva ànima, el protagonisme del cor en l'existència humana, el paper de la raó en el descobriment de la veritat, la condició espiritual de cada home, la veritat esplèndida i sublim de la

Revelació cristiana, la necessitat humana de la redempció, l'apassionada aventura moral per trobar el bé veritable, etc. Pere Lluís resum les temàtiques principals que trobem en els *Pensaments*: 1) una filosofia de la ciència; 2) una filosofia de la religió; 3) una axiologia (la teoria dels ordres de grandesa); 4) una antropologia filosòfica amb base fenomenològica³.

Pascal va dir sí a Déu i a l'Home. Aquesta actitud contrasta dràsticament amb la negació de Déu i les formes de menyspreu de l'Home. Per què no recupera la civilització del s. XXI la memòria de Déu i de l'Home? Davant l'era de l'oblit i l'amnèsia, Pascal és un autor que ens pot recordar l'element crucial de repensar els misteris de Déu, l'Home i el Cosmos, lluny de prejudicis, intoleràncies i descrèdits. El pensador francès ens convida a embarcar-nos en l'aventura intel·lectual i vital de la memòria de nosaltres mateixos -aquella dimensió humana tan estimada per Agustí-. L'Home que s'ha oblidat de si mateix -la seva veritat profunda- està convidat a fer memòria de si i redescobrir el tresor que amaga i les potencialitats infinites de bé i d'amor que arrecera en el seu interior. Però Pascal, a més a més de científic i filòsof, va ser un místic i visionari -tothom recorda la seva experiència mística recollida al Memorial-. Pascal no només es preocupa per conèixer l'Home, sinó que ell mateix es va esforçar per secundar la gràcia divina i esdevenir un home millor, "honnête" (honest), com li agradava dir. El Papa Francesc no només destaca l'obra escrita de Pascal, sinó sobretot la figura i l'esperit que animen i inspiren aquest home intrèpid.

Destacaré, a continuació, aquelles idees principals que el Papa Francesc ha volgut remarcar de la figura i el pensament de Blaise Pascal. El Papa ha considerat que Pascal constituïa una aportació important per a l'època contemporània, convidant a llegir aquest autor únic i original que se situa als inicis dels temps moderns. Certament ens trobem davant de moments històrics ben diferents. Si Blaise Pascal participava de l'entusiasme del somni modern, ara l'home contemporani es troba profundament sumit en el desconcert i l'escepticisme generalitzat en relació amb la veritat (som en el temps de la post-veritat). Pascal no coneixia Nietzsche, el nihilisme i l'estructuralisme. Però davant de les grans decepcions i crisis contemporànies, sembla que el Papa troba en Pascal un esperit incansable capaç de viure l'aventura de cercar una veritat difícil entre les ombres del mal de l'existència. A més a més, Pascal troba en la fe cristiana un auxili que aporta respostes i il·lumina els interrogants de la raó. I en els temps presents, la religió i la fe poden salvar l'ésser humà de la desesperació i l'abandó tenyit d'impotència.

Quins són aquells aspectes que ha volgut remarcar el Papa Francesc a través de la seva carta apostòlica?

- 1) *"Un enamorat de Crist que parla a tots"*. Pascal té Jesucrist com a model de l'autèntica humanitat. Només el coneixement profund de la vida

sencera i la mort darrera de Nostre Senyor Jesucrist ens permet conèixer-nos a nosaltres mateixos, i només a través seu⁴. La veritat de Crist ens revela la veritat de l'home i de la seva condició, com de tantes maneres va exposar el Concili Vaticà II a *Gaudium et Spes*, i Joan Pau II en la seva predicació per tots els racons del món: “En realitat, el misteri de l'home només s'esclareix en el misteri del Verb encarnat”⁵. Davant de l'antropologia que pretenia substituir definitivament a la teologia –posicionament típic de Feuerbach⁶–, ara la teologia de Jesucrist conté la revelació i l'alliberament de l'ésser humà. Jesucrist esdevé el garant del veritable humanisme, sovint amenaçat pel reduccionisme, la ideologia, o la tergiversació. El Papa Francesc vol aclarir a continuació aquesta afirmació doctrinal de tanta transcendència.

- 2) *“Fe, amor i llibertat”*. La fe cristiana mai pot ser imposada a ningú contra la llibertat, perquè precisament és un acte de llibertat -aposta- i d'amor envers la revelació divina i tots els misteris que revela. Un cop l'ésser humà s'ha obert lliurement al misteri de la fe, la fe es descobreix com la que revela aquelles realitats últimes que sostenen i constitueixen l'ésser humà: només *des de la llibertat* -alguns han anomenat l'home com a animal lliure- i *des de la lògica de l'amor* que omple de sentit els actes propis de la llibertat (l'àmbit del cor), es pot copsar l'essència humana. Pascal insisteix en el gran talent de la llibertat i com només l'amor pot donar sentit a les seves decisions més íntimes. D'aquí que Pascal afirmi que una veritat sense amor és un ídol que no ha de ser adorat ni estimat⁷. Perquè en darrer terme la Veritat no és una idea sinó Algú en certa manera transcendental.
- 3) *“Una ment científica excepcional”*. Pascal va ser una ment científica privilegiada solidària amb els companys que a través de la intel·ligència natural i l'experimentació científica estaven disposats a aportar quelcom en l'àmbit de les ciències –en el cas de Pascal en els camps de la matemàtica i la geometria–. La raó científica de Pascal no té por a descobrir aquelles lleis que regeixen l'ordre del cosmos. En Pascal trobem una confiança optimista en les capacitats de la raó científica, tecnològica i filosòfica. Però alhora té l'autèntica mesura de la raó, perquè en descobreix els propis límits. La raó de Pascal és una raó humil i realista que se sap a si mateixa limitada. Perquè la Veritat que mira de copsar (Déu) supera amb escreix les capacitats de la raó i tota la instrumentalització que és capaç de crear. Pascal copsa la paradoxa de l'esplendidesa de la raó, però alhora la seva petitesa davant del Misteri que apassionadament cerca.
- 4) *“Els filòsofs”*. Pascal és un creient i místic que aporta molts escrits de caire pròpiament filosòfic⁸. Ara Pascal és el filòsof que viu amb tants d'altres la gran aventura de l'amor per la veritat. ¡Com ens ajuda el

pensador francès davant del carreró sense sortida d'una racionalitat decebuda davant del mal i les desgràcies, o que alimenta un escepticisme davant d'una veritat que ja no existeix (post-veritat)! Pascal va donar la vida per la veritat, i les seves conquestes, enmig de foscors i paradoxes, són fascinants i originals. Hi ha quelcom perennement atractiu en la seva forma persuasiva de pensar. Pascal havia contactat amb grans pensadors, entre els quals trobem Plató, Aristòtil, Epictet, Descartes, Corneille i Montaigne⁹. Les seves reflexions suggeridores i aparentment trencades, volien respondre amb sinceritat als grans interrogants de l'existència humana, sense amagar-hi cap qüestió ni problemàtica.

- 5) *“La condició humana”*. Sens dubte Pascal va ser el filòsof que va fer palesa la nostra condició humana amb les seves llums, ombres (la qüestió del mal) i paradoxes. El punt de partença del nostre autor és la constatació originària de la raresa que és l’home, amb la seva petitesa i la seva grandesa¹⁰. Trobem en l’home signes de la seva grandesa: la seva raó, la capacitat d’estimar i dominar les passions, i fins i tot el coneixement lúcid de la pròpia petitesa. Però alhora trobem la desproporció aparentment insalvable de la feblesa, la raó limitada i el final dramàtic de la pròpia mort. La ment de Pascal sempre tindrà presents les conseqüències del pecat original en la naturalesa humana –i de la Redempció obrada per Jesucrist–. Però precisament la desproporció i lluita entre la carn mortal i l’esperit infinit és el que permet la irrupció del do de la fe i l’obertura a la Revelació divina, com a únic camí de salvació per aquest “rei desposseït”¹¹ que és l’home. Justament l’autèntica reialesa rau en la consciència de la petitesa i la no resignació a aspirar al més gran.
- 6) *“Conversió: la visita del Senyor”*. Pascal és un racionalista i humanista visitat pel Senyor, tocat per la gràcia divina, i que va viure una conversió inoblidable aquella nit del 23 de novembre de 1654. El filòsof es va trobar en la intimitat del cor amb el Déu d’Abraham, el Déu d’Isaac i el Déu de Jacob. I va sentir una certesa, un sentiment, una alegria i una pau inefables. Va ser una experiència intensa i senzilla de

l'amor de Déu envers la criatura humana. Això marcarà el seu itinerari intel·lectual futur, tot mirant d'aproximar les afirmacions de la raó i les veritats de la fe, amb el ferm convenciment que no es poden contradir sinó que interactuen en un cercle virtuós recíproc a favor de la Veritat. La fe consolida i dona ales a la raó. I la raó fa raonables els misteris de la fe, en un primer moment excessivament allunyats de l'experiència humana. D'aquesta manera la raó il·lustra la fe i la fe salva una raó sempre temptada de l'orgull (estoic) i de la desesperació (escèptica). La raó porta a admirar la fe. I la fe serà per a Pascal motor de la raó.

- 7) *“L'ordre del cor i les raons per a creure”*. Pascal mirarà de mostrar l'aspecte raonable de la fe en Déu. Juntament amb els arguments racionals, Pascal també descobreix el mètode del cor, que sovint té raons que la raó no entén¹², perquè l'essència humana rau justament en la capacitat lliure d'estimar i copsar el veritable valor de les coses¹³. D'aquesta manera el cor té un ordre, que Pascal anomena l'ordre de la caritat (d'arrel agustiniana)¹⁴. Així la grandesa de la raó sembla deixar pas al tresor del cor, instància antropològica que Pascal valora tant, i que posseeix un dot especial per a la intuïció de les veritats simples, tant en l'àmbit del pensament com en el camp de la resolució moral. La raó necessita obrir-se a l'ordre de la caritat, perquè l'amor es descobreix com l'autèntic conductor de la relació amb Déu i del coneixement de les veritats divines. L'home només es pot situar davant de la veritat i el bé des de l'amor. En cert sentit, la raó filosòfica i la fe sobrenatural s'apropen en bella aliança a través de l'amor pel bé, que brota del cor de l'home.
- 8) *“Pascal: controvèrsia i caritat”*. La biografia de Pascal no va estar exempta de polèmica. Com a polemista provocador i agut, va defensar amb força i contundència les seves posicions, també en l'àmbit teològic. La qüestió de la relació entre gràcia i llibertat era molt viva i havia suscitat dissens entre els jesuïtes –seguidors de la teologia de Luis de Molina– i els jansenistes –seguidors de l'obra *Augustinus* de Janseni–. Pascal, proper a l'abadia de Port Royal, després de la seva “Nit de foc”, va aproximar-se a les tesis de Janseni sobre la predestinació, la gràcia i la caritat. Així, entre els anys 1656 i 1657, va escriure les divuit cartes anomenades *Provincials*, en les quals defensava amb una retòrica contundent les posicions sostingudes per Port Royal. Pascal reconeixia que les tesis jansenistes eren contràries a la fe, però advertia que no estaven presents ni a l'*Augustinus* ni a la comunitat de Port Royal. Trobem alguna sentència extrema pròpia d'un Pascal que escrivint en un context místic i creient, i des de la seva captació de la grandesa divina, lluitava contra qualsevol pretensió de salvació comptant només amb les pròpies forces i sense la gràcia de Déu (pelagianisme o semipelagianisme).

Més enllà de la controvèrsia, Pascal va fer predominar la caritat, el seu amor per la religió i la humanitat, amb una franquesa i sinceritat encomiables. Pascal és un autèntic filantrop. Se sentia membre del gran cos de la humanitat i de l'Església. El darrer Pascal, ja a prop de la seva mort, va ser un home pacificat, allunyat de la polèmica i la dialèctica escrita. La caritat, que ell tant havia copsat, recollia i purificava la seva recerca ingent de la veritat. Perquè la veritat última és una Persona, i aquesta només pot inspirar l'amor. Un dia que no va poder combregar amb el Cos de Crist, va expressar que volia combregar amb els seus membres, és a dir, els homes que són els nostres germans en l'aventura de la vida, de la bondat i de la fe. Va dir que moria amb la senzillesa d'un nen. La seva intel·ligència privilegiada no el va portar a l'orgull i a la complicació, que tan allunyades es troben de la caritat envers les persones –encara que estiguin equivocades o ens resultin molestes–. Les seves darreres paraules abans de morir van ser: *Que Déu no m'abandoni mai!* Boniques remarques biogràfiques de la vida de Pascal. I un exemple per a nosaltres: d'honestedat, amor per la veritat, i caritat com a forma suprema de vida.

¹ Facultat de Filosofia de Catalunya, Ateneu Sant Pacià

² Font, P.L. *Introducció a Pascal*, B. *Pensaments i opuscles*, Barcelona: Adesiara 2021, 56.

³ Cf. *Ibid.*, 60.

⁴ Cf. Pascal, B. *Pensamientos*, Madrid: Cátedra 2012, Laf. 417. Segueix l'edició de Luis Lafume.

⁵ Concili Vaticà II, *Gaudium et Spes*, 22.

⁶ Cf. Feuerbach, L. *La esencia del cristianismo*, Madrid: Trotta 2013, 48.

⁷ Cf. *Pensamientos*, Laf. 926.

⁸ “De fet, la filosofia de Pascal que trobem en els *Pensaments* es desclou en ocasió de la preparació d'una Apologia de la religió cristiana: és el projecte apologètic el que fa de catalitzador d'una filosofia que, vàlida en ella mateixa, li ha de servir de marc i, en certa manera, de suport” (*Pensaments i opuscles*, 69).

⁹ Font, P.L. presenta Pascal com un pensador modern que beu de les fonts clàssiques: “Su biblioteca es más bien reducida, pero sus autores los conoce de memoria: por encima de todos, la Biblia, y, después, Montaigne, el gran maestro de las letras francesas, y Epicteto, el filósofo estoico. Recibió de Descartes y de Corneille –y, más allá, de Epicteto– la idea de la grandeza del hombre, pero Montaigne y el jansenismo –y, más allá, san Agustín– le hacen ver su miseria” (P. LLUÍS FONT, *Una introducció a la lectura de Pascal*, Cruilla, Barcelona, 1996, 25-26).

¹⁰ Cf. *Pensamientos*, Laf. 149.

¹¹ *Pensamientos*, Laf. 116.

¹² *Ibid.*, Laf. 423.

¹³ “Entonces, ¿qué es el corazón en el sentido pascaliano? Ante todo: el corazón no es la expresión de las emociones en oposición a las formas lógicas del pensamiento; no es

LES IDEOLOGIES: FÀBRICA DE LLEIS

sentimiento en oposición a intelecto; no es el 'alma' en oposición al 'espíritu'. El *coeur* también es espíritu; una forma de aparición del espíritu. El acto del corazón es un acto 'fecundo' para el conocimiento. Ciertos objetos solo se transforman en hechos por medio del acto del corazón. Pero no quedan allí en una intuición irracional, sino que son accesibles al análisis intelectual y lógico" (Guardini, R. *Pascal o el drama de la conciencia cristiana*, Emecé, Buenos Aires, 1955, 159).

¹⁴ Pere Lluís Font, en la seva *Introducció* a l'obra de Pascal, inscriu l'ordre de l'amor dins de la teoria dels ordres de grandesa: "Pascal els redueix a tres, jeràrquicament ordenats: l'ordre dels ??? (de la carn, de la força, del poder, de la riquesa), l'ordre dels esperits (de la intel·ligència, del coneixement, de la creació) i l'ordre de la caritat (de la santedat, de la saviesa)" (*Pensaments i opuscles*, 63).